הרב פרופ׳ נריה גוטל

האם מותר לנשיא מדינת ישראל לקרוע בגדו כביטוי לאבל לאומי?

הקדמה

אירועים קשים ביותר חווה עם ישראל בשבת-שמיני-עצרת תשפ״ד (7 באוקטובר 23׳) - היום הנורא בו נטבחו, נרצחו ונפלו, הכי הרבה יהודים מאז השואה. על רקע זה, כמו גם על רקע מלחמת ׳חרבות ברזל׳ שפרצה בעקבות כך, וריבוי חלליה ונרצחיה, ראה לנכון נשיא המדינה מר יצחק הרצוג, לבטא את כאב האומה בדרך סמלית. הנשיא הגיע לטקס פתיחת יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל ופעולות האיבה, שנערך ברחבת הכותל המערבי, כאשר דש חולצתו קרוע. בנאומו הבהיר הנשיא את פשר המעשה:

> אני עומד כאן, ליד שריד בית מקדשנו, בבגד קרוע. הקרע הזה - סימן הָאֲבֵלוּת היהודי, הוא סמל לאבל ויגון של עם שלם בשנה זו, שנת אבל לאומית. סמל לקרע מדמם בלב העם. קרע בליבה של מדינת ישראל, שכולה, מיוסרת, בוכה בכי תמרורים, וממאנת להינחם על בנותיה ובניה - חיילים ואזרחים, אזרחים וחיילים. לא נמנע קולנו מבכי ועינינו מדמעה. שבר גדול הושברנו.

הנהגה זו של הנשיא עוררה שאלה אם הדבר ראוי ומותר, הן מדיני ׳בל תשחית׳[1] הן בשל מעמדו וכבודו של נשיא המדינה.[2]

א. קריעה ׳לצורך׳ אינה ׳בל תשחית׳

רבים הם המקורות שמורים על היתר השחתה כאשר הדבר נעשה ׳לצורך׳, ואף ׳צורך׳ פעוט-ערך. כך לדוגמה כתב הרמ״א (או״ח סי׳ תקס סעי׳ ב): ׳יש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה׳,[3] וכך הסביר זאת ה׳פרי מגדים׳ (משב״ז שם ס״ק ד): ׳ואין משום בל תשחית, כיון שעושין לרמז מוסר למען יתנו לב׳, וב׳ערוך השלחן׳ (אה״ע סי׳ סה סעי׳ ה) כתב: ׳ואין בזה משום בל תשחית, כיון שעושין זה מפני זכירת ירושלים׳; יש מהאמוראים ששיברו כלים פחותים מתוך מגמה חינוכית, להביע הקפדה ואף להטיל ׳אימה׳ על בני הבית,[4] וכך גם היתר מסירת כלים סדוקים לקטן שישתעשע בשבירתם,[5] ונתינת ניירות לקטן שנהנה מקריעתם;[6] רב הונא רכש עודפי ירקות והשליכם לנהר, בשל חשש שאם

1. דברים כ, יט; ספר המצוות לרמב״ם, ל״ת נז, ובהל׳ מלכים ומלחמות פ״ו ה״ח-ה״י.
2. ראה מאמרי ׳סמכויות מנהיגי ישראל׳, ברורים בהלכות הראי״ה, עמ׳ 119 הערה 9.
3. וראה ברכות לא ע״א.
4. שבת קה ע״ב.
5. יומא עח ע״ב.
6. שו״ת תורה לשמה, סי׳ תא.

יראו החקלאים-המגדלים שאינם מצליחים למכור את סחורתם, יחדלו להביא ירקות לקראת שבת;[7] נהגו לשרוף מיטה ובגדים וכלים אחר מותם של מלכים ושל נשיאים,[8] וכך גם על תלמידי חכמים, כאונקלוס הגר ששרף אחר מות רבן גמליאל הזקן 'בשבעים מנה צורי',[9] שמואל שקרע שנים עשר בגדים על הסתלקות רב, ורבי יוחנן שקרע שלושה עשר בגדי משי בצערו הגדול על הסתלקות רבי חנינא, אותם העריכו ביותר - 'אזל גברא דהוה מסתפינא מיניה' (מועד קטן כד ע"א); הנהגת 'תענית ראב"ד',[10] למרות איבוד שאריות האוכל;[11] מנהג שפיכת מעט יין מכוס הבדלה על הארץ 'לסימן טוב',[12] ועוד. נדון דנן, לא רק שנכלל בהגדרת 'צורך', אלא שהוא חלק מהלכת 'שמועות רעות' (שו"ע, יו"ד סי' שמ סעי' לו; וראה מועד קטן כו ע"א):

> קורעין על שמועות רעות, כגון שנקבצו רוב הצבור למלחמה ושמעו שנגפו לפני אויביהם, אפילו לא נהרגו אלא המיעוט מהם (וה"ה אם הלכו בשבי).

ואכן, ממש מעין נדון דנן, תיאר הרב אריה לוין את הנהגת מרן הראי"ה קוק זצ"ל, אחר שהגיעה אליו הידיעה הנוראה על מאורעות תרפ"ט בחברון (רמ"צ נריה, ליקוטי הראי"ה א, עמ' 257):

> זכורני כאשר היו פרעות הדמים בחברון - המאורע האיום של ההרג הרב היה ביום השבת י"ח באב. למחרת השבת היו כל הטלפונים של חברון מנותקים, ורק לבית החולים הדסה השאירו השלטונות קשר עם חברון. הגיעו שמועות אימים, אולם הלב לא רצה להאמין כי אכן כה גדול האסון שהתחולל שם. ליוויתי את הרב לבית החולים הדסה. נתנו להרב להתקשר עם חברון, והוא התחיל לשמוע מה בדיוק קרה שם. בחרדה אני נזכר ברגעים הנוראים ההם, חקוקים הם בלבבי, רואה אני את הדבר כאילו קרה היום. לשמע הפרטים על מספר ההרוגים והפצועים, התעלף הרב ונפל ארצה. כאשר השיבו רוחו אליו, פרץ בבכי מר, קרע קריעה, ישב על הארץ וברך דיין אמת. באותם רגעים ראיתי עד היכן מגיעה אהבת ישראל. הרב קיבל את שמע האסון כאב השומע ששיכל את בניו, כאח המקבל הלם על מות אחיו ואחיותיו.

הנה כי כן, הרב קורע בגדו בשל השמועה הרעה והקשה עליה התבשר.

ב. קריעת מלכים ומנהיגים את בגדיהם

תקדימים רבים מלמדים שמנהיגי ישראל - כולל גם, ואפילו, מלכים - נהגו לקרוע את בגדיהם אם כביטוי לצער גדול, אם כאשר התקיימה מצוקה קשה, ואם כאשר התרחש אירוע של קושי לאומי, וכיו"ב. כך דוד המלך ועבדיו שקרעו את בגדיהם אחר שהגיעה אליהם שמועה כי 'הכה אבשלום את כל בני המלך ולא נותר מהם אחד' (שמואל ב' יג, ל-

7. תענית כ ע"ב.
8. עבודה זרה יא ע"א.
9. שם.
10. רבנו יונה, יסוד התשובה; משנ"ב, סי' תקעא ס"ק ב.
11. במחיצת חכמי ישראל, ח"א עמ' סד-סה, בשם רח"פ שיינברג.
12. שו"ע רש"ז, או"ח סי' רצו סעי' ה.

לא); כך המלך יהורם בן אחאב שקרע את בגדיו, הן לנוכח מה שראה כאיום על הממלכה,[13] הן לנוכח מצוקה קשה של רעב;[14] כך המלך חזקיהו שקרע את בגדיו לשמע גידופיו-איומיו של רבשקה;[15] המלך יאשיהו שקרע את בגדיו עם מציאת ספר התורה והבנת חומרת מעשי עם ישראל;[16] מרדכי - שהיה מגדולי חכמי דורו[17] - שקרע את בגדיו לשמע גזירתם הקשה של המן ואחשורוש,[18] ועוד הרבה. במעשהו הילך אם כן הנשיא בעקביהם, ונהג בדרכם, כהלכה. נכון הוא שדרך כלל קריעות נעשות 'בשעת חימום' - באותה שעה שהבשורה הקשה נחשפת, או בסמוך לה, ולכאורה לא כן הוא נדון דנן, שהדבר נעשה כחצי שנה אחר המעשה. ואולם, לאמיתו של דבר, מצאנו לא מעט קריעות שלאחר-זמן. כך הוא עיקר דין 'שמועה רחוקה' על הורים;[19] וכך, לדוגמה: 'הרואה ערי יהודה בחורבנן, או ירושלים או בית המקדש - חייב לקרוע' (שו"ע, יו"ד סי' שמ סעי' לח; ושם או"ח סי' תקסא), הגם שהחורבן עצמו קדם לכך אלפי שנים. יתרה מזו, הרואה שוב מקומות אלה, אחר ל' יום, שב וקורע.[20] כך גם מצאנו שהתעוררות מחודשת להכרת החיסרון, והפנמה מחודשת של עוצמת משמעות ההיעדר, מצדיקים ביטוי מחדש של הצער, ואף קריעה חוזרת, שכן 'כל שעתא מדכרי שמעתייהו כשעת חימום דמי' (מועד קטן כד ע"א). כך אכן עשו הלכה למעשה תלמידיו של רב (ברכות מב ע"א-ע"ב):

> כי נח נפשיה דרב, אזלו תלמידיו בתריה. כי הדרי, אמרי ניזיל וניכול לחמא אנהר דנק. בתר דכרכי יתבי וקא מיבעיא להו... לא הוה בידייהו. קם רב אדא בר אהבה אהדר קרעיה לאחוריה, וקרע קריעה אחרינא. אמר, נח נפשיה דרב וברכת מזונא לא גמרינן.

אמור מעתה: כדת וכדין נהג אפוא הנשיא. שעה שהגיע למסקנה כי מעשה כזה יטיל את רישומו על הציבור ויבטא בחדות את עומק השבר וגודל הכאב הציבורי, רשאי היה הנשיא - ואולי אף חייב היה - לבצע קריעה זו ולהציגה פומבית. הסיקור התקשורתי הרב שניתן להנהגה ייחודית זו, והפרשנות שנלוותה לכך, מלמדים למפרע על צדקת המעשה. המסר עבר.

13. מלכים ב ה, ז.
14. מלכים ב ו, ל.
15. מלכים ב יט, א.
16. מלכים ב כב, יא.
17. משנה, שקלים פ"ה מ"א; מגילה טז ע"ב.
18. אסתר ד, א.
19. שו"ע, יו"ד סי' תב סעי' ד.
20. שו"ע, או"ח סי' תקסא סעי' ה.